

Tarama Sözlüğü Üzerine Bazı Açıklamalar II*

A. Tietze, Talat Tekin
(Viyana, Ankara)

78. **baba 2.** “ur, yumru” (s. 356): Bu anlamdaki *baba* sözcüğünün aslı Arapça **وباء** *waba*’, yani *veba*’dır.
79. **babadiye, (babadya)** “papatya” (s. 356): Bu sözcüğün aslı da Modern Grekçe *papaditsa*’nın bir türü olan *papadia*’dır.
80. **baba uğramak** “vebaya yakalanmak”(s. 357): Bu deyimdeki *baba* sözcüğünün aslı da Arapça **وباء** *wabā*’, yani *veba*’dır.
81. **babet** “layık, haiz, muttasıf; kâr, iş; nevi, çeşit” (s. 357): Sözcüğün aslı Arapça **بابت** *bābet*’tir ve anlamı “nevi, çeşit, tür”dür. İlk hecedeki uzun *ā* belirtilmeliydi.
82. **babuc** “pabuç” (s. 358): Sözcüğün aslı Farsça **پاپوش** *pā-pōš*’tur. Sözcük 15. yüzyılda büyük olasılıkla *bābuç* biçiminde uzun *ā* ile söyleniyordu.
83. **babulluk** “sefahethane, fuhuş yeri” (s. 358): Yahudi geleneğinden Hristiyanlığa geçen anlayışa göre çok günah işlenen bir kent sayılan Babil, İslam geleneğinde daha çok sihirbazlıkla anılır. Bu nedenle, *babulluk* ve *babulhane* sözcüklerini Meninski gibi *Babul* yani Babil yer adına bağlamak (bk. Meninski) pek inandırıcı olmaz. *Babulluk* sözcüğünün aslı Haleb’in eski sur kapılarından biri olan *Bāb-ul-Lūk* olabilir. Bu kapı civarındaki mahallenin belki de kötü bir ünü vardı. Sözcüğün açık ilk hecesindeki *ā* uzun olacaktır.
84. **babuna** “papatya” (s. 359): Sözcüğün aslı Farsça **بابونه** *bābūne*’dir. Sözcük, bu nedenle, *babune* biçiminde yazılmalıydı.
85. **bac** “vergi, cizye, resim, harç” (s. 359): Sözcüğün aslı Farsça aynı anlamdaki **باج** *bāc*’dır (bk. Tietze, *Oriens* 20, 1969: s. 135, No. 17).

* Dizinin *a* maddesi ile ilgili düzeltileri içeren ilk yazısı için bkz. A. Tietze, T. Tekin, “Tarama Sözlüğü Üzerine Bazı Açıklamalar”, *Erdem*, c. 5, sayı 13, Ocak 1989, ss. 285-293, (yayımlı: Ankara, Ekim 1993).

Bazı manzum örneklerde aslına uygun olarak uzun *ā* ile okunmalıydı: *Tal'at almış felekden bācını / Bay ider biñ lutf ile muhtācını* (İbrahim. XV. yüzyıl), *Başına ur bu vilāyet tācını / Cānını al kāfirūn ya bācını* (Bektaş. XV. yüzyıl).

86. **baca** “ışık deliği, pencere” (s. 360): Sözcüğün “hava deliği, pencere” anlamındaki aslı Farsça **باجه** *bāce*, *bādceh* (< *bād-ceh*)’tir. Sözcük manzum örneklerin çoğunda *bāce* ya da *bāca* biçimlerinde, yani ilk hecesi uzun ünlülü olarak geçmektedir. Madde başında aslına uygun bu söylenişler de verilmeliydi.
87. **badem kürk** “tilki postunun bacağından yapılan kürk” (s. 362): Sözcüğün aslı belki “eteğin yere değen kısmı” anlamındaki Farsça **بادامن** *pā-dāmen*’dir. Daha sonra yine Farsça **بادام** *bādām*, **بادم** *bādem*’den gelen *badem* sözcüğü ile karıştırılmış olabilir.
88. **badruk** “kaçak, firari” (s. 362): Sözcüğün aslı Farsça **بدرك** *bad-rag* “of a bad stock; malevolent” (Steingass, s. 163 a) olabilir. Krş. Kürtçe *bedrik* “kötü, alçak, utanmaz”, Anad. *bedrük* (II) “sıra ve saygı gözetmeyen, münasebetsiz (kimse)” (DS, s. 597 a).
89. **badya** “ağzı geniş, yayvan kap” (s. 362): Farsça **بدیه** *badiye* “içine şarap konulan büyük toprak kap” sözcüğünden (Steingass, s. 166).
90. **bağacuk** “eskiden harplerde dinamit ve bomba yerine kullanılan savaş aygıtı (?)” (s. 363): Verilen örnekten bu sözcüğün bir kaleyi kuşatanların kale duvarını delmek için kullandıkları seyyar bir kulübe olduğu anlaşılıyor: *Bağacuk dirler anı tekfur ider / Burç dibine iterler ol gider*. Askerler bununla kaleye yaklaşıyorlarmış. Sözcüğün asıl anlamı “küçük kaplumbağa”dır. Bu gibi savaş araçları eski Roma’da da kullanılır adına da Latince *testudo*, yani “kaplumbağa” denirdi. Enveri’deki *bağacuk* sözcüğü büyük bir olasılıkla bu aracın İtalyanca adı olan *testuggine* “küçük kurbağa” sözcüğünün Türkçe çevirisidir, yani bir *calque* ya da anlam ödünçlemesidir.
91. **bağda** “güreşçi çelmesi, sarma” (s. 365): Bu sözcük aynı zamanda eylem gövdesi olarak dakullanılır: *bağda*- “güreşte sarmaya almak, çelme takmak”. Eylem *bağ* adından +*da*- eki ile türemiştir. *Bağda* adı da aynı eylemden -ğ eki ile türetilmiş daha eski **bağda*-ğ biçiminden geliyor olabilir (krş. *yama* < *yama*-ğ vb.).
92. **bağşış** “bahşış” (s. 377): Sözcüğün aslı Farsça **بخشیش** *bāḫšīš*’tir.
93. **bah** “ne iyi, ne mutlu” (s. 377) ve **bah bah** “ne güzel, ne hoş” (s. 378): Farsça **په** *peh* ve aynı anlamdaki **په په** *peh peh* deyimlerinden. Bu sözcükler *e* ile okunmalıydı.

94. **bahça** (**bahca**, **bakca**, **bakça**) “bahçe” (s. 378) Farsça باغچه *bāgçe*’den. c’li okuyuşlar düzeltilmelidir.
95. **bahş** “kısım, cüz, parça” (s. 380): Farsça aynı anlamdaki بخش *bahş* sözcüğünden.
96. **bak** “bağ” (s. 381): Aynı anlamdaki Farsça باغ *bāg* sözcüğünden.
97. **bakara** “makara” (s. 381): Arapça “kuyu makarası” anlamındaki بكرة. بكرة *bakara* sözcüğünden.
98. **bakayorurken** “bakarken, bakıp dururken, bakmakta iken” (s. 381): *bak*- eylemi ile yardımcı *yoru*- eyleminden oluşmuş normal bir yapı. Sözlükte madde başı olarak göstermeğe gerek yok!
99. **bakla kır** “pul pul siyah ve beyaz renkte kır (at)” (s. 385): İlk sözcüğün aslı Arapça بقلة *baqila* “fauülye” olabilir. Ancak bu sözcük “siyahlı beyazlı” anlamındaki Arapça *balka* sözcüğünün metatetik biçimi de olabilir.
100. **bakyaz** “yeni ev edinenlerin tanıdıklarına verdikleri ziyafet; şerbetlik, bahşiş” (s. 386): krs. Yeni Farsça aynı anlamdaki *bagyāz*. Aslı بغیاد *bagyād* ve türleridir, anlamı da “yeni bir elbise giyildiği zaman verilen hediye ya da tatlı” dır (Burhan-ı Katı).
101. **bala, mala, vala** “baş örtüsü” (s. 386): Farsça واله *vāla* “bir tür ipekli kumaş” sözcüğünden. Aruzla yazılmış manzum örneklerde sözcüğü *vālā* biçiminde uzun ünlülerle okumak gerekir.
102. **baldızık** “ilk ve sonbaharda fecir zamanı doğan bir yıldız” (s. 389): Latincesi *alpha leonis* olan bu yıldızın çok parlak olduğu bildirilir. Başka hiçbir kaynaktan geçmeyen *baldızık* sözcüğü, eğer Bolu ağzında yaşayan *yaldırık* “Merih yıldızı” (*SDD* 3: 1464) yerine bir yazım yanlışlığı değilse, Anadolu ağızlarında geçen ve *balkı*- “parlamak, parıldamak” eylemi ile eş anlamlı kullanılan *baldız çakmak* ve *baldız oynamak* deyimlerindeki *baldız* sözcüğünden türemiş olabilir (*DS*, s. 507-508).
103. **baldu** “balta” (s. 389): Örneğe bakılırsa bu sözcük belki *ballu* yerine bir yazım ya da okuma yanlışlığıdır: *Kovan arısınıñ baldu dişi var/ Toñuzlan kurdınıñ dahı işi var* (Gülşen-i Raz, XV. yüzyıl).
104. **balıkçıl otağa** “bir türlü tuğ veya taç (?)” (s. 391): Örnekte *balıkçıl otağası* biçiminde geçen bu tamlama madde başına da böyle alınmalıydı.
105. **balkı** “güzel, parlak, süslü” (s. 391): Sözcüğün anlamı verilen tek örneğe uymuyor. Bu belki de **balka* ya da *bolka* yerine bir yazım yanlışlığıdır (bk. *bolka*).

106. **Ballı kesri** “Balıkesir” (s. 394): “Eski hisar” anlamındaki Bizans Grekçesi *Palaion-kastron* adından.
107. **balsama** “misvak ağacı” (s. 394): Suriye Arapçasındaki **بلسان** *balasān*, *balsān* “mürver ağacı” sözcüğünden alınmışa benziyor (krş. Meyer, *Türkische Studien*, s. 29). Arapça sıfat biçimi *balsami*’dir.
108. **balyemez topu** “eskiden kullanılmış olan uzun menzilli bir çeşit top” (s. 395): Bu sözcüğün etimolojisi için bk. Kissling, *ZDMG* 101 (1951), 333-340 ve Kahane-Tietze, *LFL*, s. 83-85, no. 56.
109. **bañ** “ezan” ve türevleri (s. 395, 397-399): Farsça **بنگ** *bang* “ses, bağırma” sözcüğünden.

110. **ban** “ulu, büyük, ileri gelen, bey” (s. 396): Bu maddede iki ayrı sözcük birbirine karışmıştır. “Ulu, büyük” anlamı yalnızca ilk örnekte geçen *ol bir ve ban tañrı* ibaresinde vardır. Bütün öbür örneklerde geçen *ban* sözcüğü ise “kral” anlamındadır ve eskiden Hristiyan Balkan ülkelerindeki krallara verilen genel ünvandır. Latincesi *banus* olan bu İslav ünvanının aslı da büyük bir olasılıkla Eski Türkçede ve Tuna Bulgarlarında kişi adı olarak kullanılmış olan *bayan* sözcüğüdür.

İlk örnekteki *ol bir ve ban tañrı* ibaresinde geçen *ban* sözcüğüne gelince, bu ibarede hem bir yani tek, hem de düşünülemez kadar büyük bir çokluk anlamı vardır. Bir olasılık Eski Türkçedeki *ban* “on bin” sözcüğüdür. Clauson’a göre bu sözcüğün aslı Çince 萬 *wan* ya da *mban*’dır (*EDPT*, s. 346). Bu doğru ise Dede Korkut’ta geçen *ban ev* “on bin kişiyi ya da büyük bir kalabalığı barındıran çadır” demek olur.

Başka bir olasılık şudur: Azerbaycan Cumhuriyeti’nin güney-batı köşesinde (Lenkoran, Masallı vb. bölgelerde) “dam, çardak” anlamında bir *ban* sözcüğü vardır (krş. *Azerbaycan dilinin dialektolojiye lugati*, Bakı 1964, s. 56) ve oraya yakın olan İran’ın Taliş diyalektinde de aynı anlamda bir *bon* sözcüğü bulunur (krş. L. A. Pieyko, *Talışsko-ruskiy slovar*, Moskva 1976, s. 39). Azeri Türkçesinde *ağ* sözcüğü “ak” anlamında olduğuna göre Dede Korkut’taki *ağ ban* “beyaz çardak” anlamına gelebilir. Zengin Arap şeyhleri düğünlerde ve benzeri toplantılarda konuklarına çok sayıda direk üzerine gerilmiş tentelerden oluşan ve bir yanı (güneş görmeyen yanı) açık olan uzun çardaklarda ağırlar, yiyecek ve içecek ikramında bulunurlar. Öbür siyah çadırlardan farklı olarak bu uzun çardaklar beyaz kumaştan yapılı ve şeyhin zenginliğine göre az ya da çok süslü olur: Dede Korkut kitabında sık sık geçen *ban ev*, *ağ ban ev*, *ağ ban eşik*, *altun başlu ban ev*, *dünlügi altun ban ev* işte buna benzer bir şey olmalıdır. Ayrıca, *Kitāb-ı Diyārbakriyya*’da (c. 1, Ankara 1962, s. 25),

- Bayındır Han'ın bir "kurultay" münasebeti ile verdiği büyük bir ziyafet (toy) için çok büyük bir çadır kurulduğundan söz edildikten sonra bu çadır için şöyle deniliyor: *be-lugat-i türk ban iv guyend* ("Türk dilinde buna *ban iv* derler").
111. **baña seni gerek** "bana sen gereksin" (s. 397): Bir sözlükte *baña* sözcüğünde aranmayacak bir ibare. "Gerek" maddesine alınmalıydı!
112. **ban ev, ban iv** "ulu, haşmetli, büyük çadır" (s. 397): Yukarıda 110 sayılı nota bakınız.
113. **barg** "bağır" (s. 401): Erzurumlu Darîr'in Yusuf ve Zeliha'sından alınmış: *Yusuftı bargına basdı ol zaman* dizesinde geçen bu biçim, müstensih yanlışı değilse, *bağır* sözcüğünün metatetik biçimidir; ayrıca krş. L. Karahan, *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yûsuf*, s. 63, inceleme II. B. 5.
114. **barhana** "göç eşyası" (s. 401): Aslı Farsça *بارخانه bārḫāne* "a tent, or cloth stretched upon poles, under which goods and baggage are kept from rain, when halting upon a journey" (krş. Steingass s. 142 à).
115. **başlık, basluk** "dirseğin iç tarafında hacamat yapılan üç damardan en aşağıda olanı ki akciğer damarı, baş damarı ve aşağı damar da denir" (s. 410): Aslı Farsça aynı anlamdaki *باسلیق bāsiliq* sözcüğüdür. Bunun da aslı Grekçe *basilike phleps* ibaresindeki *basilike*'dir (*βασίλικος*). Sözcük Arapçaya da geçmiş olmalıdır.
116. **baş** "1. başkan, 2. tane, 3. başak, 4. yara" (s. 413-414): "Yara" anlamındaki *baş* sözcüğünün ilk üç anlamı ifade eden *baş* sözcüğüyle ilgisi yoktur. Ayrı madde başı yapılmalıydı.
117. **batır** "yiğit, cesur, bahadır, kahraman" (s. 456): Sözcüğün aslı Moğolca *bağatur*'dur.
118. **batrık** "on bin erin komutanı" (s. 457): Aslı Bizans Grekçesi *patrikios* (*πατρικιος*)'tur.
119. **batun** "çabuk, çeviklikle" (s. 457): T. Tekin'e göre bu sözcük *butun* okunmalı ve *but* "bacak" sözcüğünün araçlık (*instrumental*) durumu olarak anlaşılmalıdır (bk. *Studia turcologica memoriae Alexii Bombaci dicata*, Napoli 1982, s. 567-568).
120. **batya, badya** "içine şarap konulan büyük kap" (s. 457): Bu sözcük için *badya* maddesine bakınız.
121. **bayam** "badem" (s. 465): Aslı Farsça *بادم bādām* "badem" sözcüğüdür. Türkçeye *d > y* ses değişmesinin yürürlükte olduğu eski dönemde girmiş olmalıdır. Sözcük *Tercüman Türkî ve Arabî* de ve *Et-tuhfetü'z-zekiyye*'de de vardır.

122. **bayat** “Allah’ın ‘kadim’ sıfatı karşılığı” (s. 465): “Tanrı” anlamında Türkçe bir sözcük olup Arapçadan gelen *bayat* “eski” sözcüğü ile bir ilgisi yoktur (krş. Doerfer, no. 819; Clauson, s. 358).
123. **ba’zının** “bazısının” (s. 470): Madde başı olarak Arapça بعض *ba’z* yazılmalıydı!
124. **bazu** “kuvvet, kudret” (s. 471): Sözcük, “kol, kolun üst kısmı; kuvvet” anlamındaki Farsça بازو *bāzū*’dur. Bunun için verilen tek örnek olan *Akl-ı âdemde bu bazu yoktur* dizesinde bu sözcük, Farsça aslında olduğu gibi, *bāzū* biçiminde, yani uzun ünlülerle. Madde başına da bu biçimle alınmalıydı!
125. **becek** “tül” (s. 472): Aslı Farsça *pecak* “a fillet for confining a lady’s head dress” sözcüğüdür (bk. Steingas). Sözcük belki de ç ile *becek* biçiminde okunmalıdır.
126. **becene** “kulübe, avcı kulübesi” (s. 472): Verilen örneklere bakılırsa sözcüğün anlamının “avcı kulübesi” değil de “zor yaklaşılan, savaşta sığınılan gizli yer” olduğu anlaşılır. Sözcüğün aslı Slavca *bezaniya*’dır (bk. Tietze, *WZKM* 65-66, 1973/ 74, s. 219- 222).
127. **becid** “çabuk, acele, derhal; münhemik, düşkün; sık sık, devamlı olarak; çok, ziyade, gerek, lazım” (s. 472): Sözcüğün aslı Farsça بجد *be-cidd*, *be-cid* “in earnest, urgent, importunate; diligently, eagerly” deyimidir; buradaki *cid*’in aslı da Arapça جد *cidd* sözcüğüdür.
128. **bedelleşmek** “eşit olmak, müsavi olmak” (s. 477): Arapça بدل *bedel* “karşılık” sözcüğünden.
129. **bednus, bedinus, bidnus, tebnus** “horoz” (s. 477): Aslı Grekçe *peteinos* (πετεινος, πετεηνος, πετηος) “horoz” sözcüğüdür (bk. Meyer, *Türkische Studien*, s. 19).
130. **bedrik, bedrük** “eğirilmek için uzunca dürülmüş pamuk lülesi” (s. 477): Anadolu ağızlarında türlü biçimlerde saptanmış olan (*bedrik, bedirik, bedrük, bedürük, pedik, pedrik, bedrek, bödrük, tetrik*) bu sözcük Ermenice *pedrik, badruyk* “fitil” sözcüğü ile aynı köktendir. Kaynağı büyük bir olasılıkla Gürcüce *patruk* “fitil” sözcüğüdür.
131. **begsene** “şahane, beycesine, sultani” (s. 483): Farsça sözlüklerde *husrevane* sözcüğünün bir anlamı da “çok eski zamanlardan (sözde Husrev Şah’tan) kalma gümüş bir sikke’dir. Ni’metullah “sikke-i kadim-i hezar sal” gibi bir ibareyi “biñ sene(lik) kadim sikke” olarak çevirmiş olmalı. Müstensih ise بگسنة *biñ sene(lik)* ibaresini بگسنة *begsene* biçiminde yanlış okumuş ve yanlış anlamış, böylece de

**begşene* gibi Türkçede hiç var olmayan tuhaf bir sözcük ortaya çıkmıştır! ¹

132. **beksumat, baksimat, beksimet** “peksimet” (s. 485): Aslı, aynı anlamdaki Bizans Grekçesi *paksimadin*’dir (bk. Kafane-Tietze, LFL, s. 555, nr. 826).
133. **belesüz** “gizli, bilinmeyen” (s. 490): Türkçede böyle bir sözcük yoktur. *Belüsüz* “belirsiz, meçhul” (s. 501) yerine bir yanlış yazım olmalı.
134. **belkim** “belki” (s. 495): Farsça *بلکه* *belki* sözcüğündeki Arapça *بل* *bel* ile Türkçe *کیم* *kim* “ki” zamirinden oluşan bir edat.
135. **beneviş** “çitlenbik” (s. 508): Aslı Farsça *بنفش* *benefş* “çorbası yapılan küçük taneler” (Burhan-ı Katı). Krş. *منوش* *meneviş* “fruit of the Chian terebinth tree” (Redhouse s. 2015).
136. **benüle** “benimle” (s. 509): Hiç şüphesiz *benümle* yerine bir yazım yanlışı (*mim* unutulmuş). Doğru yazılmış olsaydı bile sözlüğe girmemesi gerekirdi.
137. **benün** “benim” (s. 310): *benin* yerine bir yazım yanlışı olmalı. Ayrıca, sözcüğün anlamı “Ben'im!” biçiminde yazılmalıydı.
138. **beraberlik çekişmek** “beraberlik iddiasında bulunmak” (s. 512): İlk sözcük *barabarlık* biçiminde okunmalıydı!
139. **besberaber, basberaber** “tamamiyle beraber” (s. 523): Verilen örnekler göre bu sözcüğün anlamı “eşit, müsavi, aynı düzeyde”dir. İlk örnekte *basberaber* okunan sözcüğün ilk hecesindeki *s* ünsüzü *ص* *sat* harfi ile yazılmıştır. Bu nedenle sözcüğü *bas-barabar* biçiminde okumak gerekirdi.
140. **besdil, bestil** “pestil” (s. 524): Sözcüğün aslı Bizans Grekçesi *pastilos* (παστιλος, παστιλλος)’tur (bk. Tietze, *Németh Armağanı*, s. 379, nr. 21).
141. **besirek, beserek, biserek** “tüylü ve besili erkek deve, hecin” (s. 524): Sözcüğün anlamı Selahattin Batu’ya göre “Buhur ve celeb denilen cinslerin karışığı erkek deve”dir (Özel *Zootečni*, Ankara 1951, s. 21). Aslı “melez, kırma” anlamındaki Moğolca *besereg* sözcüğüdür; Türkçe *besili* ile bir ilgisi yoktur.
142. **beşe, peşe** “başkan, emir, ileri gelen, ağabey” (s. 527): *Paşa* sözcüğünün bu türü 17. yüzyılda *başa* olarak söyleniyor ve yüksek rütbeli olmayan kimselerin adlarına eklenerek kullanılıyordu. Meninski (1680) bu sözcüğü *ağa* maddesinde şöyle açıklıyor: “si ille cacobus sit lanissarius, gregarius miles, aut plebejus, dices ya’cub başa”. *Paşa*

¹ Bu madde için ayrıca bkz. A. Tietze, “Tarama Sözlüğü”, TDA 3 (Talat Tekin Armağanı), ss. 267-270, Ankara 1993.

- sözcüğünün etimolojisi için bk. Doerfer, *TMEN* §. 838, c. 2, s. 422-424.
143. **beybence** “şeyh karşısında niyaz ve teslimiyet duruşu, peymançe” (s. 527): Bu sözcük “ayakları bağlı; ayak bağı” anlamındaki Farsça **بند پای** *paybend* sözcüğü ile Türkçe *-ca/-ce* ekinden oluşmuştur.
144. **beynisi** “beyni” (s. 528): Sözlükçülük açısından yanlış bir madde başı. Aynı sayfanın başında madde başı olarak *beyni* “beyin” sözcüğü bulunduğu göre ayrıca *beynisi* diye bir maddeye gerek yoktur.
145. **bezdüm kemiği** “uca kemiği, pöç, kuyruk sokumu” (s. 529): Doğrusu *büzdüm kemiği* olmalıdır; krş. *DS*, s. 833) ve *TS*, s. 746.
146. **bezerlik** “bezme, usanma, bezer olma” (s. 536): Sözcük, büyük bir olasılıkla, Türkçe *bezmek* eyleminden ziyade Farsça **بیزار** *bîzār* “bıkmış, usanmış, bezgin” sıfatından türemiştir.
147. **bider** “tohum” (s. 545): Anadolu ağızlarında yaygın olarak kullanılan bu sözcüğün aslı Arapça **بذار** *bidār* sözcüğünden gelmedir (bk. Tietze, *Jean Deny Armağanı*, s. 264. nr. 5).
148. **bil** “ayakla basılarak toprağı işlemeye yarayan tarım aygıtı” (s. 549): Sözlükte Türkçe *bil* “bel” sözcüğünün üçüncü anlamı olarak anılan bu sözcük aslında aynı anlamdaki Farsça **بیل** *bel*’dir (bk. Tietze, *Oriens* 20, 1969, s. 136, nr. 21). Türkçe *bel* sözcüğünden ayrılmalı, madde başı yapılmalıydı.
149. **bildüklü** “tanıdığı olan, bildiği bulunan” (s. 549): Bu sözcük için verilen tek örnekte böyle bir anlam yoktur; *bildüklü*, *bildüklerünüzi çıkaruñ* cümlesinin anlamı “herkes bildiğini çıkarsın”dır.
150. **bilüç** “piliç” (s. 572): Bu sözcüğün etimolojisi için bk. Eren, *Türkiyat Mecmuası* 10, 1953, s. 56-58; Tietze, *Oriens* 10, 1957, s. 25, nr. 165.
151. **bini** “kozadan ipek sağlamak için kullanılan aygıt” (s. 579): Bu anlam bir Anadolu ağızında bulunan *bini* (πηνη) sözcüğünden alınmıştır. (*SDD*, s. 697). Anadolu Rumcasından gelen bu sözcük için bk. Tzitzilis, s. 103. nr. 412 *πηνητο*.
152. **biniş** “eskiden ulemanın cübbe üzerine giyindiği bedeni ve kolları geniş üstlük (s. 580): Etimolojisi bilinmeyen bu sözcüğün aslı belki de İtalyanca *pelliccia* “kürk manto” sözcüğüdür.
153. **bire** “hey!, ey!, be!, aman!” (s. 587): Aslı Grekçe “ahmak” anlamındaki *more* (μωρος) olan bu ünlem *mre*, *bre* biçimlerinde bütün Balkan dillerinde yaşamaktadır (*Bulgarski etimologičen rečnik*, c. 1, 1971, s. 75-76; Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, c. 1, 1971, s. 205).

154. **birike** “hazine, mahzen, sarnıç” (s. 593): Türkçe *birikinti* sözcüğünü andıran ve *birik-* eyleminden türemiş benzeyen bu sözcük eylemden ad yapan bir *-a/-e* eki bulunmadığından Türkçe olamaz. Sözcüğün aslı, büyük bir olasılıkla “havuz” anlamındaki Arapça *بركه birka*’dır. Bu Arapça sözcük için “hamamın su haznesi” anlamı da verilmiştir (bk. Dozy).
155. **bir yidim** “alıç” (s. 609): Ayrı yazıldığına göre Türkçe *yi-* kökünden türediği sanılan ya da böyle bir izlenim verilen bu sözcük bir Slav dilinden ödünçlemedir (bk. Tietze, *Oriens*, c. 10, 1957, s. 6, nr. 7).
156. **biter** “beter, daha ziyade” (s. 615): Aslı Farsça *بدتر bedter* “daha kötü” sözcüğüdür.
157. **bitevi** “düzgün, bir sırada” (s. 615): Verilen tek örnekteki anlam “birbirine yapışık, tek parça” dır. Meninski de sözcüğü böyle açıklıyor.
158. **bizemsek** “aciz, düşkün, muhtaç” (s. 625): Bu sözcük daha sonra düzeltilmiş ve ibare *beze miskin* “fakir, zavallı” biçiminde doğru okunmuştur.
159. **boğasa, boğası** “kalın çulha bezi” (s. 627): Belki ilk kez 1384-1385 yıllarında Osmanlı İmparatorluğunda geziye çıkan İtalyan Lionardo Frescobaldi tarafından *boccaccino* biçiminde tesbit edilen ve birçok Avrupa diline geçen (İtal. *boccaccino*, *boccascino*, *bocasini*; İsp. *bocaci*; Fr. *boucassin*; İng. *bocasin* vb.) bu tekstil terimi genellikle Türkçe sayılır (krş. Lokosch 324, *Roman etym. Wörterbuch* 1188). Osmanlıcadan başka hiçbir Türk dilinde bulunmayan ve yapısı Türkçe olarak açıklanamayan bu sözcük, büyük bir olasılıkla, Osmanlıcaya başka bir dilden geçmiştir. Sonundaki *-ı* ünlüsü *boğası* sözcüğünün bir yer adından Arapça nisbet *-i*’si ile türemiş bir sıfat olabileceğini akla getiriyor.
160. **bolka** “hırka” (s. 637): Bu sözcük için verilen tek örnek sözcüğün anlamını açıkça belirtmiyor. Anlam *Derleme Sözlüğü*’nden alınmıştır. Ancak, Anadolu Rumcasından gelen *bolka* (bk. Tietze, *Oriens* 8, 1955, s. 236, nr. 219) çok yeni bir sözcüktür. *Polka* denilen dansın popüler olduğu 19. yüzyılın ikinci yarısında (örneğin İngilizceye *polka* “a kind of knit or cloth jacket worn by women” olarak geçmiş ve ilk kez 1883 yılında tesbit edilmiştir) ortaya çıktığı için “hırka” anlamı ve dolayısıyla de *bolka* okuyuşu kesin değildir. Örnekte geçen *bolka ma’a hurda ebrişim* ibaresinin anlamı “paket halinde ve perakende ipek ipliği” dir. Bu durumda buradaki *bolka* “bir tür paket ya da balya” anlamına başka bir sözcüktür. Akla gelen sözcük *balka*, yani “küçük

- balya"dır. Bu sözcük, aslı Ortaçağ Almancası *balle* olan İtalyanca *balla* "balya" sözcüğünün bir Slav dilindeki (Sırpça-Hırvatça ve Bulgarca *bala* "balya") -ka ekli küçültme biçimi olabilir.
161. **bor, por** "sürülmemiş, otsuz, pek toprak" (s. 638): Aslı Kürtçe *bor* "ekilmemiş arazi; yalnız çalılık ve fundalık yer" (İzoli, *Ferheng Kurdi-Tirkî*, 1987) sözcüğü olabilir. Sözcüğün Kürtçede küçültme eki -ik ile türetilmiş *burik* "yeni yetiştirilen ve henüz ürünleri toplanmayan bostan" biçimi de vardır (Amir, *Kurdisch-deutsches Wörterbuch*).
162. **bora** (?) "maden eğintisi, maden cürufu (?) " (s. 638): Bu bir yanlış yazım olmalıdır. Doğrusu y ile *yora, yöre* "1. Değirmenlerde üstteki taşın çevreye fırlattığı un; 2. kırıntı" (DS 4295) olsa gerek. Ayrıca krş. *yöre, yüre* "değirmenlerde taş ile kasnak arasında kalan ve hayvan yemi olarak kullanılan salt un" (DS 4308).
163. **boryaz** "poyraz" (s. 639): Grekçe aynı anlamdaki *vorias* sözcüğünden (bk. Kahane-Tietze, LFL, nr. 750).
164. **boturasamak** "dişi deve erkek istemek" (s. 643): Bu sözcük, *buğursamak* yerine bir yazım yanlış olmalıdır.
165. **boz muhalif** "kirli boz" (s. 661): Doğrusu *yoz muhalif* "evcilleştirilmemiş, aksi" olmalı.
166. **börk, börke, börki** "başa giyilen külah, kalpak gibi şeyler" (s. 667): Sözcüğün iki heceli türü Farsça kökenli olmalıdır; krş. Meninski *bergi*, Modern Farsça (Steingass s. 178 a), برکی *baragî* "a kind of high-crowned cap".
167. **bucurgat** "vinç" (s. 674): Sözcüğün etimolojisi için bk. Kahane-Tietze, s. 508.
168. **bula** "abla, hizmetçiye göre evin hanımı" (s. 686): Anadolu ağızlarında "yenge; amca ve dayı karısı" anlamlarında kullanılan bu sözcüğün 17. yüzyıldaki biçimi *abula* ya da *abla* idi. (Meninski, c. 1, 1680, s. 29).
169. **bulcaş** "va'd" (s. 691): Sözcük Moğolca kökenli olup, -o- ile "sözleşmek" anlamındaki بولجا *bolca*- eyleminden gelir (bk. Doerfer, *TMEN*, c. 1, 1963, 229), Türkçede -ş ile aynı eylemden ad yapılmış olmalı.
170. **bulğari** "sahtiyan" (s. 692): Aslı Türkçe olan fakat Moğolca aracılığı ile Farsçaya giren bu sözcük için bk. Doerfer, *TMEN*, c. 2 (1965), s. 315, nr. 766.
171. **buluç, puluç** "erkekliği olmayan kimse, innîn, süstendam" (s. 692): Sözcük Farsça بلوچ *buluç* "a bit of flesh, which is cut off in female

circumsion” (Steingass, s. 199) sözcüğünden anlam gelişmesi ile meydana gelmiş olabilir.

172. **bunbur** “domuzlan böceği, bok böceği” (s. 695): Sözcük Grekçe kökenlidir; krş. Kıbrıs *bumburiya* “kelebek” (DS, s. 791), Grekçe (diyalekt) *bumburas* ve Eski Grekçe *bombylios* (βομβυλιος) “vızıldayan böcek”.
173. **bunduk** “findık, findık kadar” (s. 703): Grekçe aynı anlamdaki (ποντικον) *pontikon* (karyon) sözcüğünden (bk. Tietze, *Oriens*, c. 8, 1955, s. 236, nr. 220).
174. **büğemek** “önünü engel ile tutarak suyu yükseltmek” (s. 735): Sözcük yanlış okunmuştur; doğrusu *ö* ile *böge-* olacaktır.
175. **büğmek** “önünü tutup engel olmak” (s. 737): Eylem yanlış okunmuştur; doğrusu *böge-* olacaktır.
176. **bük il** “yem, lokma, nasip” (s. 738): Örnekler hep 14. yüzyıl metinlerindendir; oysa bu sözcük 16. yüzyıldâ da biliniyordu (bk. *Zatî Divanı*, c. 22, s. 188). Yalnız Anadolu metinlerinde tesbit edilen bu sözcük Yunancanın İnebolu diyalektinde tesbit edilen *buki* “ekmek parçası, lokma” (Papadopoulos, 1958-1961, c. 2, s. 64) sözcüğü ile bir ve aynı olmalıdır. Papadopoulos’a göre bu sözcük, Latince *bucca* “yanak” sözcüğünden gelen Yunanca *buka* “ağız” sözcüğünün küçültme biçimidir.
177. **bükmek** “1. hareket etmek; 2. oynamak, raksetmek” (s. 739-740): Sözcük yanlış okunmuştur; doğrusu *ö* ile *bök-* olacaktır. Krş. Türkmence *bök-* “sıçramak, koşmak, koşuşmak”, Anadolu ağızları *bökele-* “birdenbire koşmak, (su) sıçramak” (DS, s. 767). Ayrıca, birinci örneğe bakılarak verilen “hareket etmek” anlamı da doğru değildir. Eylem, birinci örnekte de, öbürleri gibi “oynamak, raksetmek” anlamındadır.